

• NAŠI ZAPISKI •

 SOCIALNA REVIVA

Izhajajo enkrat na mesec. — Naročnina za vse leto K 2:80, za pol ali četrť leta razmerno.
Posamični zvezki 24 h. — Urejuje Karl Linhart. — Rokopise in naročnino sprejema uredništvo
in upravništvo »Naši zapiski« v Ljubljani.

Leto I.

Ljubljana, meseca julija 1902.

Štev. 1.

Naznanilo!

S tem pošiljamo prvi zvezek „Naših zapiskov“ na ogled. Cenjene prijatelje in naročnike pa prosimo, da vpošljejo čim preje naročnino in agitirajo po možnosti za revijo. One pa, ki se ne nameravajo naročiti, prosimo, naj nam vrnejo številko.

Upravništvo.

Izdajatelj:

Našim čitateljem kot uvod.

Pred Vami leži prvi zvezek „Naših zapiskov“. Skromen, enostaven stopa pred Vas, ne v dragoceni obliki, ne v zavoju vinjet in okraskov — proletarsko dete stopa pred Vas... In v duhu že vidimo, kako majate z glavami, kako skeptično prelistavate teh par stranij, brez onega lepega veselja, ki ga občutite pri novih pojavih na polju naše domače literature...

Eh, ne bodite tako skeptični! Saj bo šlo, ker mora iti!

Moderni svetovni nazor širi svoje zmagovite peróti, precizira vedno natančneje svoje temelje, osvobaja se vedno bolj starih naukov — v zraku vibrira že revolucija, ki jo ima provocirati. Zato pričakujemo tudi mi hladnokrvno uspehe našega malega poizkusa, hladnokrvno, ker vemo, da nas bodo razumeli duhovi, ki znajo in hočejo čeniti delo mlade, doslej neporabljene moči.

Kaj hočemo?

Kitajski zid duševnega konservatizma, ki leži kakor težka môra v dolinah slovenskega gorovja, hočemo pomagati podreti. „Luči, — več luči!“ je vzkliknil umirajoči Goethe; tudi Slovenci potrebujemo luči — več luči!

Kaj hočemo?

Učiti se hočemo! Zmisel za socialno stremljenje hočemo širiti, povedati hočemo, da izumira stari „Ego!“ in da prodira povsod kolektivistična smer, da se emancipira človeški duh od stare des-organizacije, spoznavajoč velike zakone železnega razvoja družeb.

Kaj hočemo?

Socializem prodira zmagovito: ne spi več v debelih knjigah zaprašenih knjižnic — ne, tu je nekaj živega, kar napreduje in raste, kar žene vedno nove cvetove in sadove. In o tem hočemo govoriti! Taborišče vrlih, mladih, krepkih duhov hočemo ustvariti, polna življenja in ekstaze je naša mladina — prostost tej mladini!

Ne bomo obljubavali vse mogoče, ne stopamo pred Vas v obleki prorokov, duhovnikov in modrijanov. Le par prevzetnih grl Vam pravi: Morda smo optimisti; a če izdamo le par zvezkov, storili smo korak naprej. To naš program.

In če nas doseže usoda vsega živega preje kakor bi to mislili, če se med Slovenci ne bo mogel vzdržati edini znanstveni socialni list, — potem bomo z beraškim ponosom nizozemskega genija Multatulija rekli:

„Slovenci, to ni naša sramota... To je vaša sramota!“ ...

L. K.:

Le roi est mort ...

Edvard VII. umira. Nič gnusljivejšega si ne moremo predstavljati tudi v teatralični popanei monarhij, kakor ta boj za življenje in smrt, ki je vrgel končno propalega kralja na posteljo. Na eni strani Edvard VII., ki se je prerodil iz uživajočega voditelja angleške jeunesse d'orèe v okameneli simbol monarhije, ki je ravno v mrzli deželi englishmanov tako brezpomemben kakor vsak drug simbol — na drugi strani strastna gonja diplomatov in politikov, gonja po kronanju, ki ga je zahtevalo baje 360 milijonov ljudi. Edvard je bolehen; furija življenja je očrtala v njegov starikav obraz strastni svoj znak. Kronanje je vezano z velikanskimi mukami, in zdravniki so vedeli, da čepi za odprtim prestolom smrt, brezobzirna smrt. Toda englishmani so že računali, in dekoracije so stale, in ministri so zahtevali zadni akt komedije. Gonja se je nadaljevala. Že je stal

Edvard pred prestolom, že se je bliščala krona nad njegovo glavo, ko je vsemočna narava klicala svoj veto in končala igro . . .

Le roi est mort . . . A s kraljem umira monarhija. Pripravlja se velika zadnja operacija meščanske politične oblike. Po tem procesu se bode javno izreklo in kazalo, kar je že davno de facto uresničeno. Angleška monarhija je pseudo-monarhija. Že leta 1215. je spodbila Magna charta libertatum absolutistična tla monarhije. In vsi drugi akti polagoma se razvijajoče uprave, med njimi posebno Bill of Rights in tako zvana Habeas corpus-Acta, so nadaljevali to smer: Velikanski razvoj industrializma, naraščajoča mesta, z eno besedo ustvarjenje moderne države so momenti, ki so ustvarili tudi kapitalizmu značilni meščanski ponos. Tako je pravzaprav monarhija že davno padla, le čustvo dekoracije je imelo dovolj reakcionarne moči v sebi, da se je obdržal v republiki — kralj. Od leta 1707. pa nima njegov veto nikakršnega pomena, je le formalna stvar. Kralj je povsem pasivna uredba, aktivnost mu ne gre. Tukaj so besede velikega Napoleona prav posebno značilne, Napoleona, ki ni znal razumeti, kako mora mož značaja igrati ulogo pitanega prasca proti gotovi plači . . .

Anglija, v vesoljnem razvoju vedno prva, koraka tudi tukaj na čelu. V njej se vrši demokratski proces sicer polagoma, a s tem večjo gotovostjo. Pač imamo Evropei že republikansko Francijo, a reakcionarno-monarhični nacionalisti so nam dokaz, da republika še ni prešla v kri Francozov. V Angliji pa imamo republikance, ki ljubosumno varujejo svoje meščanske prostosti; v oficialnosti pa stoji še popanca kraljestva.

In vsa ta fakta dokazujejo jasno, da se razvija človeštvo. Majhen razvoj, značilen je pa le na političnem polju. Povsod se čuti klic iz smrtne postelje Edvarda — le roi est mort! da, le roi est mort, — od nikjer pa se ne čuje dostavek te stare besede: Vive le roi!

Abditus:

O izmenjavi in fetišizmu blaga.

Rabna in troškovna vrednost kot tvoriteljci menjalne vrednosti. — Splošni ekvivalent.

Danes vlada v produkciji partikularna poslovna oblika. Družba nima nikakega produkcijskega načrta. Producira se v svrhu izmenjave in ne potrebe. Način izmenjave tiči v lastnostih produktov.

Če abstrahiramo od različnih form, ki branijo na prvi pogled spoznati bistvo in povod izmenjave, vidimo, da se izmenjava produktov opira na razmerje med ljudmi.

Meščanski ekomoni trdijo, da dandanes izmenjavo in njen način določuje razmerje med produkti. S tem se produktom nekaj

pripisuje, kar v resnici ne obstoji. To napako meščanskih ekonomov je spoznal prvi Marks. Imenuje jo fetišizem blaga; tudi kapital nosi značaj fetišizma. V družbi privatne lastnine zadobi izmenjava produktov lice, kakor da to izmenjavo določuje razmerje med produkti, med tem ko se je izmenjava v prvotnem komunizmu določala po razmerju med ljudmi.

Produkeija je slonela na drugi podlagi: bila je stvar družbe in ne posamnika. Če je produkeija družabna zadeva, se določa po potrebi. Če tega ni, je produkeija potrebna samo radi izmenjave.

Brez zasebne lasti ne more biti produkeije, ki bi imela za cilj kaj drugega nego izmenjavo in tej sledeče profite. Pogoj današnje kapitalistične produkeije je torej zasebna last. Iz tega nujno sledi premoč kapitala nad delom. Človek je v ustvarjanju družbe pozabil sam nase, odnosno njegova volja ni bila absolutna.

Blago se izdeluje v svrhu izmenjave. Čemu se producira? Radi potrebe. Da se utešé človeške potrebe, ki so prirojene ali pa pridobljene, se producira. To bi bilo potrebno, naravno.

Vsako blago mora imeti torej rabno vrednost. Nemogoče je izmenjati produkt, ki ima samo za producenta vrednost. Da se produkti morejo izmenjati, je nujno, da so isti koristni za vse druge ali pa vsaj za gotovi del ljudi. Če je produkt, ki sem ga pridobil, záme koristen in potreben, tedaj pravimo, da ima záme rabno vrednost.

Ta rabna vrednost pa se določa po fizičnih lastnostih produktovih. Vsako blago poseduje rabno vrednost, kajti blago, ki nima rabne vrednosti, ne more biti predmet izmenjave, če nočemo ponižati izmenjave do nezmisla.

Nasprotno pa moramo vedeti, da ni vse blago, kar ima rabno vrednost. So dobra (Güter), ki imajo rabno vrednost, pa vendar niso blago ali produkt dela.

Divjačina v gozdu, ribe v vodi, rastline, sadovi — vse to so dobra, imajoč rabno vrednost, ki pa lahko obstojé in se razmnožujejo brez človeškega dela. Ta dobra so nepremična, dokler divjačina ni ujeta ali rastlina ni utršana; tudi ta dobra niso nastala radi izmenjave; to torej ni blago.

Blago se imenuje samo ono, kar je bilo produciranega v izmenjavo ali pa se je pozneje določilo za izmenjavo.

Razmerje, v katerem se blago izmenjava, ustvarja menjalno vrednost. Vsemu blagu je določena neka podlaga, ki jo v življenju zovemo vrednost = vrednost blaga.

V blagu, katero se menja, mora biti nekaj skupnega z blagom, s katerim se menja. Ta skupnost mora biti radi primerjanja produktov. Oba produkta morata biti enake vrednosti.

Povod izmenjavi dajejo različne lastnosti različnih dober. Če bi imela vsa dobra jednake lastnosti, bi odpadla vsaka izmenjava. Torej radi različnih dober se blago izmenjava kot rabna vrednost.

Da se najde vrednost blaga, ne smemo gledati na njega rabno vrednost. Če ne upoštevamo rabne vrednosti, nam ostane za cenitev blaga samo še en pot:

Blago ceniti kot produkt človeškega dela.

V blagu, kjer je skrito človeško delo, moremo iskati le eno vrednost. Pregledati je treba množino dela, ki se je potrebovalo za ustvaritev produktov. S tem, da smo konstatirali množino dela v blagu, še nismo našli vrednosti blaga. Sedaj je treba ceniti to v produktu vteleseno delo.

Marks pravi, da se delo meri po času, ki se ga je potrebovalo za ustvaritev produkta. Čas je torej najpoglavitnejša stvar.

Pri tem si lahko mislimo: Če se delo meri po času, se pripeti, da imajo produkti enih in istih lastnosti različno vrednost. En delavec dela hitreje, drugi počasneje. Težko je dobiti dva delavca, ki bi eno in isto delo v istem času dodelala.

Toda tu ne smemo prezreti: če govorimo o delu, se ne smemo ozirati na individualno delo, temveč na družabno delo.

Marks pravi povsem jasno: „Skupna delavna moč družbe, ki se zreali v vrednosti blaga, velja tu kot ena in ista človeška delavna moč, če tudi obstoji iz številnih individualnih delavnih moči. Vsaka teh individualnih delavnih moči, je ista človeška delavna moč kakor ona, dokler ima značaj družabne povprečne delavne moči, in kot taka potrebuje v produkciji blaga tudi le povprečno potreben ali družabno potreben delavni čas.“

Iz tega moramo logično izvajati, da z zvišanjem produktivne moči dela, pada družabno potreben delavni čas in ž njim — vrednost.

Ricardo, ta duhoviti učenec Adama Smitha, je prvi spoznal, da se blago ceni po delu, ki je skrito v produktu. Marks pravi, da je Ricardo prezrl družabni značaj dela, ki je skrit v vrednostni formi blaga. To pa je bil povod, da meščanski ekonomisti niso zasledili fetišizma blaga.

Blago se izmenjava raditega, ker je različno. Če ta stavek razširimo, moramo reči, da je človeško delo oni element, ki ustvarja realno vrednost. To pa daje povod produkciji.

Povod, da se blago kot rabna vrednost lahko izmenjava, daje kvalitativno različno koristno delo, kot vsebina blaga.

Iz vsakdanjega življenja vemo, da je blago kot vrednost kvantitativno različna.

Ker je rabna vrednost blaga različna, se blago izmenjava kot realna vrednost — na drugi strani pa se blago radi vrednosti izmenjava. Vrednost blaga se torej ne določa po kvalitativnem delu, temveč splošno po tem, koliko življenske moči se je izdalo za produkt, po primeri poedinca.

Marks je torej upravičen reči: Delo ni edini izvor bogastva.

Če raste produktivna moč dela radi novih iznajdeb in jednakega, raste tudi bogastvo, ki pa je v kapitalistični družbi s pomočjo zasebne lasti le v prid posamnikom — imetnikom proizvodjalnih sredstev.

Sestava vrednosti blaga odgovarja produkciji njegovi. Razločevati moramo torej med menjalno vrednostjo blaga pri produkciji za prodaj in menjalno vrednostjo pri drugačnem producijskem načinu.

Ponavljamo še enkrat: 1. Fetišizem blaga je, da se v meščanski kapitalistični družbi na prvi pogled vidi, kakor da bi pri izmenjavi blaga odločevalo razmerje med produkti in ne, kar je v resnici, razmerje med ljudmi. — 2. Če se kaj zdelo, producira, to ni blago. Šele če ga hočemo izmenjati, postane blago. Človeška volja pa nima kot taka na to nikakega direktnega vpliva.

* * *

Menjalna vrednost je produkt dodatne troškovne in anticipativne rabne ceditve.

Oba menjaleca sta troškovni vrednosti in rabni vrednostni ceditvi podvržena.

Tržna cena je viden nasledek posredujoče, po denarju merjene troškovne in rabne vrednostne ceditve.

Vsaka izmenjava dveh dober (samo ona dobra, ki imajo vrednost, morejo biti predmet izmenjave; dobro brez vrednosti ne more v ekonomičnem ali pravnem oziru imeti veljave) se more vršiti le po posredovanju nekega splošnega ekvivalenta. V tem splošnem ekvivalentu morajo biti spojene druge vrednosti blaga.

Menjalna vrednost je pomen dobra, ki je vsled praktične menjave od menjajočih pridejana dobru z ozirom na provzročene troške in dobiček.

Menjalno blago mora imeti dva glavna predpogoja v sebi: Produkt, ki je namenjen za izmenjavo, mora imeti rabno vrednost za one, ki teh produktov nimajo, in menjajoči stranki morata biti zasebni lastnici menjalnih predmetov.

Napačna je misel, da so ljudje začeli izmenjavati, ker so bili privatni lastniki. Obratno je res: Ko so ljudje pričeli izdelavati blago, to je producirati v svrhu izmenjave, je postala zasebna last nujna, potrebna.

Če kdo producira več, nego potrebuje, tedaj ta nadprodukcija izgubi rabno vrednost za posestnika tega delavnega produkta. To nadprodukcijo utemeljuje zasebna last. Izmenjava produktov je postala potrebna in utemeljena, ko produkcija ni bila več družabna zadeva.

S tem, da se niso izmenjavali samó produkti, ki so segali črez lastno potrebno rabno vrednost, temveč da se je črez lastno potrebo izdelavalo v svrhu izmenjave, je postalo razmerje, pod katerega vplivom se blago izmenjava, vedno bolj in bolj odvisno od produkcijskih pogojev.

Obenem se je pokazal razložek med rabno vrednostjo in vrednostjo.

Čim več delavnih produktov se izpreminja v blago, toliko bolj raste izmenjava blaga. Razvoj izmenjave se veča, čim večja je produktivnost dela. V tem postaja splošni ekvivalent nujen.

V začetku je izmenjavajl vsak to, kar ni potreboval, z onim, kar je imelo zanj rabno vrednost. To je bilo enostavno. Toda če je A, ki je bil krojač, potreboval kruha, je šel k Bju, ki je bil pek. B pa je imel dovolj obleke, in zanj produkt Ajev ni imel rabne vrednosti. Dobiti se je moral neki splošen ekvivalent, neka forma, po kateri se je različno blago primerjalo — kot vrednost.

Za ta splošni ekvivalent se je potrebovala sedaj ena, sedaj druga vrsta blaga.

Naposled so se pojavile drage kovine. Nastal je denar. On je nastopil kot blago proti blagu. Bil je posebljenost človeškega dela. Zlato in srebro sta si za stalno pridobila monopol, da služita kot splošni ekvivalent.

Denar je iz teh kovin. Ker je denar splošni ekvivalent in je torej v njem obseženo vse bogastvo, vse človeško delo, je zmagal nad človekom. Danes je to mrtvo delo človekovo in njegovih razmer, kralj vsega ljudstva od kneza do prosjaka.

◦ PREGLED ◦

Javno življenje. Socialistično gibanje. Parlament je šel na počitnice in pl. Koerber triumfira s svojo mešetarsko politiko. In prav ima, saj je bila ta politika ledeni zdih v pasjih dnovih nujnih predlogov, v zraku se nahajajoče obstrukcije. Saj je zamoglo to politično mešetarstvo pomiriti duhove tudi za stavk v Trstu in Lvovu, kateri imeni sta zapisani s krvavimi črkami v zgodbi Koerberjeve vlade. Vprašanje bodočih dni je, bode li ta vlada mogla ukrotiti i rabiatne Mažarone. — Sedaj funkcionirajo častitljivi aparati deželnih zborov in vsak ima svojo „afero“. Kranjski zbor je korakal enkrat kot prvi in prestrašen je tekel predsednik Hein na Dunaj ter izprosil razpust, ker so pričeli vedno bolj samozavestni klerikalci obstrukcijo s silno vehemenco. Vkljub temu ne moremo reči, da se je avstrijska politika kaj spremenila, — ne, tu vlada mir. Mir Avstrije obstoji ravno v večnih praskah, kakor je morje s svojimi gibajočimi valovčki mirno. — Novi tiskovni zakon je na vsak način napredek. In vendar obsega „echte und falsehe Moral“, kakor je pisala „Zeit“; o njem bomo še govorili. — Trozveza se je zopet ponovila. Brez vsakega navdušenja so podpisali kancelar grof Bülow in poslanca Szögyeny ter grof Lanza v Berlinu kontrakt. Kaj bi imeli tudi dostaviti?! — Strankarski zbor nemške avstrijske soc. dem. stranke se bo vršil od 15. avgusta nadalje. Dnevni red obsega veliko zanimivih točk. Tudi za jugoslovanskega, ki se bo vršil jeseni v Celju, se že delajo priprave. Obravnavalo se bo tudi o agrarnem problemu, o komunalnem programu in se oziralo sploh na novejšo znanstvene faze v socializmu. Kake posebne soc. dem. akcije v Avstriji momentano ni. Stranka ima dovolj opravila na gospodarskem polju. — Nemška soc. dem. stranka je ravno na istem. Tudi ona se ozira bolj na gospodarsko delovanje. Zanimivi so soc. dem. komentarji k govoru v Marienburgu. Kautskega „Neue Zeit“ je prinesla lep članek „Borussische Germanisierung“; na historični podlagi dokazuje pisec švindel cele te „germanizacije“ in njeno brezuspešnost. Ironično kaže na Rusijo, ki je izvršila rusifikacijo polagoma in brez Bismarcka. Zadnji Viljemov govor privoščijo menda vsi, ki ne koketirajo tako očitno z Vatikanom, onim „ki se hočejo postaviti pod križ“. — V Rusiji vlada zopet teror. Udarec na udarec, kakor v času, ko je pretresal svet Herzenov „Kolokol“. Kdaj bo te igre konec? — Veriga splošnih stavk je sedaj tudi več ali manj končana. V slovenskem Trstu je pričela, tu pa še ni imela političnega lica. V Belgiji in na Švedskem pa so rabili socialisti prvič gospodarska sredstva v „pridobitev politične moči“. No, sedaj je nastopilo tudi tam mirno organizatorično delo. 300.000 delavcev je vstopilo v Belgiji v splošno stavko. 300.000 socialistov polaga sedaj kamen na kamen za poslopje organizacije. Drugi časi, druga dejanja . . .

Strokovno in gospodarsko gibanje. Ravno eno stoletje je minulo, odkar je izšel prvi tvorniški zakon. Seveda v deželi industrializma: v Angliji. Bilo je to takozvani Peelov akt od junija l. 1802., izdan „za varstvo zdravja in morale učencev in drugih delavcev, ki delajo v tkalnih in drugih tvornicah“. Ta zakon je začetek velikega dela 19. stoletja za delavsko varstvo. To delo, vkljub svoji razmerni minimalnosti, značilno za moderni čas, je prav gotovo provociralo strokovno in gospodarsko gibanje delavstva. Anglija s svojimi velikanskimi „Trades Unions“, Nemčija s svojimi strokovnimi organizacijami, katere je imenoval znan pisatelj zadnjič „svetli oddelek tretjega razdobja delavskega gibanja“, — skratka, gospodarsko in strokovno gibanje je ponos dela socialistov. Kak vpliv imajo strokovna društva na

delavne razmere, je razvidno iz statistike, ki jo je objavil „Departement of Labor“ v svojem zadnjem „Bulletinu“. Ta objava podaja sledečo sliko:

Dežela:	Število organiziranih delavcev:	Na 100 prebivalcev odpade organiziranih delavcev:	Dnevni delavni čas v urah:
Avstralija	250.000	6,5	8
Anglija	1.905.000	4,6	9
Danska	96.000	3,7	9 ³ / ₄
Zed. države	1.614.000	2,1	9 ³ / ₄
Nemčija	995.000	1,8	10 ¹ / ₂
Belgija	89.000	1,2	11
Avstrija	119.500	0,45	11

17. junija je pričel zborovati v Düsseldorfu mejnarodni kongres za delavsko zavarovanje. Kapitalistični sistem, ki temelji na „nadvrednosti“ (Mehrwert), torej na logičnem izkoriščanju delavstva, sili tega, da formulira svoje zahteve. Edna prvotnih teh zahtev je ravno delavsko zavarovanje. Omenjenemu kongresu seveda ne moremo prištevati večjega pomena, saj tudi ničesar sklenil ni. Iz referata avstrijskega zastopnika je posneti, da so se n. pr. agrarni in maloobrtniški delavci povsem prezirali. No, mi vemo, da so tudi druge velikanske pomote in „genialni“ nedostatki v Avstriji. Kongres je bil, kakor je dejal Posadowsky, „izraz mejnarodnega socialnopolitičnega prepričanja“. Menimo, da je najboljši izraz tega prepričanja delo proletarskega sloja samlega. In finis!

Četrty nemški strokovni kongres se je vršil pred par tedni v Stuttgartu. Posetil ga je prvič tudi zastopnik državne vlade, tajni svetnik dr. Koetzel. Zanimiva debata se je razvila pri točki o organiziranju delavk. Nekatere govornice so zahtevale, naj bi se delovalo na enako plačo za ženske in moške. To se je zavrnilo, ker bi podjetniki gotovo v tem slučaju raje abstrahirali od ženskega dela. Ustanovilo se je centralno delavsko tajništvo v Berlinu. Referent Käming je poročal o domači industriji. Sklenilo se je sklicati za bodočo sesijo parlamenta splošni kongres za varstvo domačih delavcev. Pl. Elm je poročal o statistiki brezposelnih in njih zavarovanju; zadnje se je v končno sprejeti rezoluciji organizacijam priporočalo. Kongres je bil impozanten.

„Zveza društev avstrijskih knjigovezov“ je izdala brošuro „Die Lohn- und sonstigen Betriebsverhältnisse in den österreichischen Buchbindereien“. Vsa statistika obsega 82 krajev, 497 delavnic in 5437 oseb. V 2 delavnicah je znašal delavni čas 8 ur, v 3 po 8¹/₂ ure. 79 delavnic ima 9 ur delavnega časa. 2216 knjigovezov pa dela po 9¹/₂ ure. Okroglo ¹/₄ vseh knjigovezov, večinoma ženske, je plačano za delo od kosa, drugi imajo dnevno plačo. Srednja tedenska mezda znaša za časno delo K 20'12, za delo od kosa K 29'91. Ženske zaslužijo okroglo 10 K na teden. Statistika je še sicer zanimiva.

22. in 23. junija se je vršil zvezni zbor zveze živežnih delavcev. Sedež zveze se je preložil v Prago. Vpeljala sta se tudi brezposelna in bolniška podpora. S tem se je zveza postavila povsem na isto stopnjo, kakor vse druge strok. zveze.

Delavsko gibanje na Slovenskem še ni končano. Ravno tako je, kakor da bi te doslej tako indiferentne slovenske delavce poprijela neka velika ekstaza.

Tržaška splošna stavka, ta veliki hipni izbruh ljudske nezadovoljnosti, je bilo nekako znamenje za pričetek gibanja. Sledile so ji ljubljanska zidarska, tesarska, mizarska in pasarska stavka; potem tržaške manjše stavke: kovinarske, tvorniške, mesarske, tramvajске stavke; dalje stavke v Zagrebu, na Reki in v Pulju. Mrzlica je poprijela mrzli jug. — eh bien, organizacija bode vzrasla iz te mrzlice. — Zadržno gibanje se na Slovenskem lepo razvija. Soc. konsumna društva v Zagorju in v Idriji uspevata prav lepo. Tudi v drugih industrialnih krajih se prične gibati v tem oziru. Zdi se mi, da bode v istini polagoma neka velika kooperacija produkejskih kmetskih zadrug in industrialnih konsumnih društev tvorila bodočnost slovenske organizacije. Ravno smo čuli vest, da nameravajo ustanoviti v Trstu konsumno zadrugo z delokrogom Trst, okolica in Dalmacija. V odboru so zastopani: društva mehaničarjev, tiskarjev, krojačev, zidarjev, delavcev iz Proste luke, Circolo di studi sociali ter izvrševalna odbora italijanske in slovenske socialne demokracije. Le naprej!

L. K.

Med knjigami in revijami.

Fr. Drtina, Stoika Epikteta rukovět' mravnih naučení (Otázky a názory, I., J. Laichter, Praga 1901). Prof. Drtina v Pragi je prevedel v češčino stoiškega filozofa Epikteta „Priročno knjigo (Enhejridion) o etiki“, dodal članek o stoiški filozofiji obče in o Epiktetu posebej ter komentar k prevodu.

Kulturnega zgodovinarja, čeprav ni morebiti modroslovec po svoji stroki, mora zlasti zanimati stoiška filozofija, ker je pripravljala tla krščanstvu.

V dobi, ko je ljudstvo starega veka vedno bolj in bolj propadalo, izumiralo, ko je stara vera izgubljala svoj blagodejni mravni vpliv in se izpreminjala v same zunanje formalnosti, je zlasti priprosto ljudstvo čutilo potrebo npravnega preporeda. Višji krogi so živeli v nasladah in obilici, stare vere niso več imeli, niso več verovali v skrivnosti svoje religije, zadovoljevali so se z zunanostmi, formami — v tej dobi je zlasti priprosto ljudstvo polagoma prihajalo do prepričanja, da bistva vere ne morejo biti zunanje oblike, ampak mravni preporek vsakega posameznika. Tako etično smer imata oba glavna filozofična sistema te dobe — stoicizem in epikureizem. Govorimo samo o prvem.

Začetnik stoicizma je Zenon (340—265 pr. Kr.), ime stoicizem izvajamo od stoa poikile, t. j. stebrišče, hodnik s stebri v Atenah, kjer je učil Zenon. Najbolj je cvetel stoicizem za rimskih cesarjev, glavni zastopniki tega poznejšega rimskega stoicizma so bili: Seneka, suženj Epiktet in cesar Mark Avrel.

Geslo stoiške filozofije je bilo: Prenašaj in zdržuj se! Namen našega življenja je krepost. Ako smo popolnoma neodvisni od zunanjih stvari, ki niso v naši moči, kakor: slast in strast, bogastvo in revščina, zdravje in bolezen, čast in sramota, življenje in smrt itd., potem smo blaženi, t. j. krepostni.

To stremljenje po neodvisnosti od vsega zunanjega dosega vrhunec v samomoru. Stoiška filozofija ne daje človeku samo pravice k temu, ampak naravnost trdi, da dela dobro, kdor si ohrani svojo neodvisnost od zunanjih stvari in življenjskih okoliščin s samomorom.

Pomen stoiške filozofije, ki je tvorila 500 let življensko prepričanje precejšnjega dela staroveškega ljudstva, se javlja v onih točkah, katere ima skupno s krščanstvom in s katerimi je ravno pripravljalo pot krščanskemu naziranju.

Stoicizem je kosmopolitiškega značaja. Stoik ne pozna kake določne domovine, kake določne države. Država mu ni sama sebi namen, ampak je le sredstvo v dosegu višjega namena, pobratimstva vseh ljudi. Stoicizem uči enakost vseh, po naravi smo drug drugemu enaki. Dosledni temu nauku zametajo stoiki suženjstvo. Priznavajo krivičnost te staroveške uredbe. Cesar Mark Avrel prepričevalno dokazuje, da moramo ljubiti tudi svojega sovražnika. Najlepše maščevanje je ne vračati hudo s hudim.

Polėg kosmopolitizma kaže se sorodnost med stoiškim in krščanskim naziranjem v verskem značaju stoiške filozofije. Povsod prodira zavest, da smo ljudje pregrešna in nepopolna bitja in da je pravo bogočastje krepostno življenje. Epiktet n. pr. pravi: „Ne kaži ljudem načel, ampak prebavi jih z dejanji.“*)

Kljub temu, da imata stoicizem in krščanstvo sorodne misli, na zunaj si stojita sovražno nasproti. Blagi cesar Mark Avrel je preganjal kristjane. Profesor Drtina si razlaga to nasprotje na ta način, ker je hotel stoicizem staro družbo in njeno naziranje samo reformirati, šicer pa ohraniti — krščanstvo nasproti temu prihaja kot radikalni živelj, ki hoče staro popolnoma izpremeniti. Tako je nastal v praksi boj med dvema teoretiško si sorodnima naziranjema.

Izmed stoikov je imela zlasti Epiktetova filozofija velik vpliv. Cesar Mark Avrel se je od njega učil. Tudi kristjani so pridno čitali Epiktetovo etiko. Hvalno ga omenjajo sv. Nil (5. stol.), ki je hotel njegovo etiko prilagoditi krščanskemu naziranju in zaraditega marsikaj v krščanskem zmislu izpremenil, n. pr. bogovi v bog, Sokrata je nadomestil s sv. Pavlom itd.; dalje sv. Gregor Nazijanski, sv. Avgustin ga imenuje „nobilissimus Stoicus“. V srednjem veku je bil sploh Epiktet jako priljubljen, nekateri so hoteli po vzgledu sv. Nila njegovo etiko z malimi izpremembami v besedilu prilagoditi krščanski dogmatiki in ukazati samostanom, da se tam čita spis kot obligatno berilo.

Globoko je vplivala Epiktetova etika na novoveškega francoskega misleca Bl. Pascala, in Pascalov sovrstnik, okazionalist Geulinx, ima mnogo sorodnih misli z Epiktetom, dasi ni možno dognati, ali jih je črpal odtod. Stoicizem je obče vplival na novoveške filozofe, kakor na Descarta, Spinozo, Hobbesa, Kanta, Fichteja. Epiktet ima še dandanes praktični in pedagoški pomen, zato se n. pr. na francoskih licejih še dandanes čita njegova etika kot obligatno berilo. Epiktetova etika je vsekako pravno visoko stoječa knjiga.

Dr. L.

„**Socialistische Monatshefte**“ so prinesli v svojem II., III. in IV. zvezku t. l. zanimivo debato Evgena Losinskega in Pavla Göhreja o „religioznem problemu v socializmu“. Materialistična doba je povsem končana; izvršila je svojo historično nalogo, ki je obstala iz „boja proti prenešenim krščanskim tradicijam, proti poneumnovanju celih generacij po krščanski metafiziki na eni strani, proti podjarmljenju človeške osebnosti po krščanski, življenju in svobodi sovražni morali na drugi strani“. Materializem je torej skoraj izključno negativen, k večjemu historični materializem (ki je proti Büchnerjevemu meščanskemu materializmu proletarski!) pomeni kaj pozitivnega. Naravno torej, da je pričelo nekako novoversko gibanje, nekako stremljenje po pozitivnosti, brez katere „nima življenje vrednosti“;

*) Enhejridion, XLVI., 2.

na razvaline razbitega srednjeveškega neba hoče človeški duh postaviti nov tempelj z novimi bogovi... Losinsky in Göhre sta si do te točke jednaka. A prvi hoče povsem drug tempelj in druge bogove nego drugi. Njegov verski vzor je nekak monizem, nekak moderni panteizem, kakor ga nam je očrtal pred več kakor dvema stoletjema genialni žid Spinoza; oživljena natora, božji eter v vsaki stvari, ponosna zavest, da smo mi kot bitja deli dobrega principa, deli boga — to so momenti tega naziranja. To — meni Losinsky — je tudi religija, ki „se dá združiti z revolucionarnimi in znanstvenimi temelji socializma“. Krščanstvo smatra kot popolnoma nesposobno za to vlogo. Socialistično gibanje je „boj proti socialni krivici“, krščanstvo pridiguje pokorščino, vdanost. Tako, pravi Losinsky, je imel Yves Guyot prav, ko je dejal: „Krščanstvo je vrglo človeštvo na trebuh...“ Socializem — omenja Losinsky nadalje — je univerzalističen, krščanstvo atomistično in mistično-individualistično, — „le Christ ne reconnaît pas le droit de l'homme“ pravi Proudhon. Dalje citira L. Nietzscheja, ki je označil krščansko ljubezen in z njo vse krščanstvo tako-le: „Princip der christlichen Liebe: sie will gut bezahlt sein...“ Tako pride L. do zaključka, da ne more krščanstvo več veljati. V tej trditvi diferira tudi njegov nazor z nazorom soc. dem. župnika Göhreja. Ta omenja namreč najprej, da je socializem sedaj še povsem ekonomičen in političen program in da nima noben atom specifično svoje religije, etike ali morale. A vendar-le je socializem poklican provocirati novo svetovno naziranje in bo v bodoče nastalo nekako vzajemno razmerje med njim in krščanstvom, seveda ne kakim dogmatično-cerkvenim krščanstvom, temveč le Jezusovim naukom... To temelj zanimive debate. Meni se dozdeva, da se povsem uresničuje trditev, katero sem imel priliko preje enkrat nekje izjaviti: Da je namreč v socializmu dvojna duša, stremljenje po in proti individualizmu. Na gospodarskem polju razvija socializem kolektivistično smer, na duševnem polju pa ima pregnati hegemonijo šablone in avtomatov. In ker smo prepričani historični materialisti in verujemo v vsemočnost ter suvereniteto razmer, dostavljamo lahko: Razmere soc. produkcijske forme bodo ustvarile nov svetovni nazor, ki seveda ne mora biti dedakca, ne v Spinozizmu ne v evangelij. Vse kaže, da je tesni formi nekakega oficialnega svetovnega nazora odklenkalo, da stopa v ospredje vsega življenja krepko očrtana osebnost — individualiteta.

L. K.

Demeter Drahsler, „Gedankenentwürfe, herausgegeben, damit unbefangene philosophische Köpfe über sie nachdenken“ (S. Eisenstein & Co., Dunaj 1902.) Mladi slov. filozof nas je iznenadil s svojo nemško knjižico, katere izdaja je na vsak način pogumen korak misleca. Vsebina obsega: Predgovor — Relativiteta intelekta in našega sveta v razmerju k drugim mogočim nazorom in svetovom — Časni prostor kot edina realiteta — Opombe k psihofiziki — Malce o pojmu duh — Opombe k teozofičnim in spiritističnim teorijam — Utemeljevanja etike — Malce o načinu našega življenja — Etični aforizmi — Historična religija — Predlog za združitev vseh brezvercev — Umetniške opazke — Seksualna filozofija — Razni aforizmi. Pridržujemo si obširnejšo oceno; mlademu pesniku in filozofu pa čestitamo iz srca. Knjiga se dobiva tudi pri Schwentnerju v Ljubljani.

Socializem. Spisal dr. Janez Krek, Ljubljana 1901. Leto je, odkar je izšla ta obširna publikacija. Take knjige so na Slovenskem redke. In vendar jo je oficialna slovenska literatura povsem prezrla. To govori o veliki nevednosti, ki vlada pri nas glede socialnega vprašanja.

Ni treba, da bi zavrgli historični materializem sploh, če se lahko strinjamo s Krekovimi razpravami o natornem pravu, o eksistenčnem pravu, o zmoti, o izvoru rodbine in o narodu, dasi bi napravili drugačne, vendar pa bistveno ne drugačne zaključke.

Nikakor pa ne moremo pojmiti Krekovih razprav o potrebi zasebne lastnine, o oblasti Boga, dednem pravu itd.

Krek ima grozen rešpekt pred današnjo uredbo družbe. Brezpogojno se klanja državnim in cerkvenim oblastim. V njem tiči duh današnje organizacije katol. cerkve. Mistični individualizem te cerkve je imenitno zastopan v dr. Kreku.

On je individualist napolnjen z nekakim krščanskim anarhizmom. On je tudi pri tem svojem delu pozabil, da človeška volja ni absolutna, da torej človek sam ni imel odločilno besedo pri ustvarjanju današnje družbe. Današnja družba je nujen produkt razvoja. Razmere so lezle človeku preko glave.

S tem pa nikakor nočemo reči, da je Krekovo sklicevanje na pravičnost gola fraza. Nekaj vsekakor tiči v tem.

Krekovi knjigi brezdvoybe mnogo škoduje odstavek o komunističnih poskusih v Perziji in na Kitajskem. Ta odstavek ni niti zgodovinsko dokazan in mu tudi povsem manjka one duhovite logike, ki se jo zahteva pri takih opisih.

Krek v prvi vrsti poudarja svoje filozofične nazore. Ekonomične nauke socializma bagatelizira. To je glavna napaka te knjige. — Socializmu se v prvi vrsti gre zato, da obvelja enoten gospodarski nauk. On ne more za stalno akeptirati nobenega filozofičnega sistema. Če bi to storil, bi padel njegov modernizem in z njim zveza, ki jo ima kot tak z življenjem.

Filozofija je individualna. Če govorimo o socialistični filozofiji, ne govorimo o socializmu samem, ki je v celoti in ostane ekonomičen nauk.

Krek tega ne prizna; povsem logično je torej, da njegova knjiga, ni knjiga socializma — v celoti namreč! — temveč knjiga gotovega filozofičnega nazora, ki temelji na novejši zgodovini katol. cerkve, ki pa naj se razvija in živi pod vplivom moderne socialnega gibanja.

Pri opisovanju zgodovine socialnega gibanja je imela precej posla pisateljeva domišljija. Tu je na eni strani vse tako strašno krvavo — nasprotno pa je družba, v kateri morajo biti socialne reforme vedno politične revolucije, samo napram cerkvi krivična, v ostalem pa precej — solidna. Krek vedno vpliva na bralea, preden mu „objektivno“ razloži dejstva. To pa nikakor ni hvalevredna lastnost — zgodovinarja.

O posameznih odstavkih te Krekove publikacije izgovorimo še ob priliki.

A—s.

Kralj na Betajnovi. Drama v 3 dejanjih. Spisal Ivan Cankar. Založil L. Schwentner. Ljubljana 1902. Cena 2 K.

To novo dramatično delo Cankarjevo povsem odgovarja — Cankarju. Kake pozitivne ideje iščemo zaman. Cankar samo demolira. Lahko bi torej mislili, da pri njem sploh ni nič pozitivnega. Vendar ima tudi Cankar svojo pozitivno stran, ki sicer ni taka, da bi bili z njo lahko zadovoljni.

On podira staro življenje. Za orožje mu služijo njegovi junaki, katere pošilja v boj; ti pa padajo z molčečim protestom v grob.

S tem, da Cankar sam ne zida, sili čitatelja misliti. Stavbo novega življenja si mora vsak sam ustvariti. Tu je Cankar pozitiven. Pot Cankarjevih junakov je napačna. Čitatelj mora torej — po našem mnenju — pri ustvarjanju novega življenja, iskati drugo pot, drugo filozofijo. Kaj ustvari, to je njegova reč; to delo meri posamezno duševno zmožnost.

Študent Maks je tak junak. Nekaj rebela tiči v tem človeku. Toda ta rebel se ni porodil v splošni gnilobi, ne — on je rebel vsled tega, ker je nekak „nad-človek“ ali pravzaprav hoče biti, a ga družba, v kateri živi, kot takega neče priznati. Opravičeno je naše vprašanje: Če ta človek ni zmožen se upirati nasprotnemu, ali sploh more biti upornik? To vprašanje mi zanikamo. Cankarjevo indirektno sklicevanje na pravičnost je tu prazna beseda.

Ta lepi človek Maks se upira Kantorju samo raditega, ker sam ne more biti — Kantor. Tak značaj pa ni revolucijsk.

Cankar brez dvoma ni jasen v pojmi. On zamenjava revolucijonarne smeri socializma z Nietzschejevo filozofijo. Iz te mešanice vstajajo ljudje à la Maks.

Sicer pa moramo takoj poudariti, da Cankar ni filozof, temveč samo leposlovec. Tisto norčevanje iz nazorov in načel ni nam nikdar imponiralo. To je delalo nekatere pisatelje še večje ignorante, kakor so bili v resnici.

Pri Cankarjevih spisih smo vajeni na eni strani opazati zelo dobre, na drugi strani zelo slabe ljudi. Glavna oseba v drami, kapitalist Kantor, je strašen človek. On hoče biti „kralj“, in da to doseže, so mu vsa sredstva dobra.

Kantor je individualist, Maks je individualist. Razloček med obema je Cankar lepo opisal. Tu pa je nehoté priznal potrebo etike za človeštvo.

Tega Cankar doslej ni storil. Njegovi junaki so sicer mogoči, ne morejo pa biti nositelji vzorov.

„Kralj na Betajnovi“ ima mnogo lepih prizorov, ki so pa ponekod precej nejasni. Značaji so — posebno župnik — dobro risani. Drama je vredna, da se jo čita, a razumno čita.

A—s.

Dr. Drag. Lončar: O gostosti prebivalstva in krajev na Kranjskem.

Ta temeljita razprava na tem polju je izšla v izvestju c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani in tudi kot poseben ponatis. Veseli nas, da se je našel mož, ki poseda dovolj moči in energije za tako utrudljivo delo. Zanimiva je statistika v spisu. Sicer pa še izpregovorimo o spisu.

Na novih potih, almanah slovenske mladine (cena: 1.96 K, dobiva se pri stud. phil. Mastnaku na Dunaju) je naslov novi knjigi, ki je izšla pred kratkim. Vsebinska je raznovrstna: dobra in slaba. Med sotrudniki opazamo Zupančiča, Šorlija, Golarja, Zofko Kvedrovo, Špindlerja, Linharta in druge zastopnike novejšje slovenske literature. Podrobno oceno o tem delu objavimo ob priliki.

D. M.

Iz liberalizma v socializem je naslov razpravi, ki bo baje izšla v Trstu. Pisatelj se, kolikor je nam znano, precej obširno bavi s knjigo dr. Kreka „Socializem“. Kakor opazamo, je že sedaj precej zanimanja za to brošuro.

J. V.:

Njegov intermezzo.

— — — In vse njih duše so trepetale in se dvigale kakor bi poizkušale, ali so še močne in mlade dovolj, da se dvignejo do solnea, se napijejo njegove luči in okoplejo v njegovi toploti.

Samo trenotek!

Samo trenotek se hočemo dvigniti do Tebe, po katerem smo hrepenele vse dolge in mračne dni, o čigar toploti smo sanjale vse mrzle noči, ko so prezebovala naša telesa na trdih posteljah in je tulila zunaj burja ter zahajala skozi strta okna v naše sobe, podobne mračnim kletem, podobne mrzlim grobovom . . .

V nas pa so se rodile neizgovorjene kletve proti nevidnim, samo nam čutečim močem, katere nas zasledujejo in trpinčijo celo življenje ter pijejo svežo kri naših duš in grabijo njihovo mladost in svetlobo.

Samo trenotek! Kvišku!

Poletele so oživljene in osvobojene duše do solnea.

Vztrepetale in dvignile so se; po širni planjavi pa se je razlegala tiha, samo moji duši slišna pesem.

Vztrepetala je in se sklonila nad njo:

— Ti solnce, Ti roža, Ti ljubica!

Nagnila se je do mojih prsi, toda nisem je poljubil. Dvignil sem roko in ji pokazal travnik in rože na njem, solnčne žarke in vse tiste čudovite barve, sveže in mokre kot pomlad sama.

Njene oči so zrle mirno kot da posluša njena duša tisto tiho pesem, tisto veliko harmonijo med naravo in dušami v pomladnem dnevu.

Dolg trenotek.

Potem pa sva šla dalje za drugimi.

Ne želi li Tvoja duša ničesar?

Zopet se je sklonila do mojih prsi, in zopet je nisem poljubil . . .

Z nekim patosom mi je čital to črtico, napisano v ekstazi, ko je bila njegova duša še polna svetlobe pomladnega dne in njegovo srce polno vroče ljubezni, ter je prihajal skozi odprto okno v sobo sveži duh zelenja, nad katerim so počivale njiju oči. Tresla se mu je roka, v kateri je držal papir, trepetale so mu mišice na obrazu in čutil sem, kako je bilo v njegovi duši.

Mrak, večer, noč . . . pomlad . . .

Davno je že minil ta svetli trenotek, nad svetlobo je padel prah vsakdanjosti in blato greha sredi suženjskega življenja. Vzbudilo se je iznova hrepenenje. Hoče! Samo trenotek! Umiti hoče prah z nje, da stopi predenj čista in svetla v nedotaknjeni nagoti.

Gledal sem skozi zamazano okno in ga poslušal. In začutil sem v sebi hrepenenje, da bi šel z njegovimi sanjami in plaval z veselimi dušami v čistem etru nekam daleč . . .

Potrgal bi vse te vezi, ki me vežejo na vsakdanjost. Svobodno naj bi se izprehajala moja duša sredi vse te lepote, po zemlji, trpeči v bolečinah rojenja, sredi pomladnega cvetja, kvišku, brez prestanka . . .

Smejala se je moja duša radi sanjavega svojega hrepenenja.

On pa je čital nemirno dalje.

Počasi in molče, roko v roki sva stopala naprej in prišla do robu gozda. Molče sva stopala in komaj sem čutil njeno roko v svoji, toda če bi zaplakala njena duša, bi točila nehote tudi moja duša solze — tako fina vez je naju vezala. Samo še enkrat je vztrepetala svetloba na polju in so zableščale bilke trav — potem pa je postalo vse mirno in vse tiho.

Tedaj pa sem se sklonil jaz do nje in jo poljubil na ustni.

— Ljubica, ali ne čuješ, ali ne vidiš, da je večer?

Mimo mene je šla moja mati in njene oči so bleščale zadovoljnosti, nalahno se je dotaknila moje roke in pokazala proti domu.

Počasi in tiho smo stopali proti domu — v vsakdanjost . . .

Oba sva molčala in zrla skozi okno. Črez travnik, od gozda sem je stopal starec z odkrito glavo in sključenim hrbtom. Njegov korak je bil trd in enakomeren. Stopal je črez travnik proti vasi tako kot da je samo njegova ta zemlja. V sobo je stopila njegova mati in prinesla luč. Njen obraz je bil bled in razoran kot da tečejo po njem solze od jutra do večera in vsò noč . . .

— Pojdiva!

In šla sva v toplo poletno noč.

Vprašanja in odgovori. Naznanila. Listnica.

Namen „vprašanj in odgovorov“ je duševni kontakt uredništva in čitateljev. Objavili bomo stvari po datumu. Vsakdo je vabljen, na stavljen vprašanja odgovorjati, vsakdo ima prostost, prašati karkoli.

1. Kdo ima kaj materijala iz zgodovine slovenske soc. demokracije?

Uredništvo.

*

Naši čitatelji naj oprostite, da se je 1. štev. zakasnila; verujejo nam lahko, da ne po naši krivdi. V bodoče bomo razveseljevali prijatelje z redno izdajo.

Uredništvo.